

Metoderapport

til SKUP-prisen for 2003

1. Journalist: David Stenerud

2. Tittel på prosjektet: ”Burma og Norge: Handel, vandel og vår andel”

3. Publisering

Prosjektet består av en serie på 23 artikler tidligere publisert i NorWatch Nyhetsbrev og norwatch.no, én artikkel tidligere publisert i Magasinet Folkevett, et utdrag fra en rapport skrevet av David Stenerud for Borgen Production i 2001 og 14 spesialskevne artikler til en journalistisk rapport om norske handelsrelasjoner og norsk politikk overfor Burma. Rapporten, ”Burma og Norge: Handel, vandel og vår andel” - som altså består av i alt 39 artikler – ble utgangspunktet for hovedsaken på NRK LørDagsrevyen 7. desember 2003, hvor også Bondevik ble hentet til studio.

Jeg vil gjøre oppmerksom på at artiklene ”Gir blaffen i boikottoppfordringene” på s. 56 og ”Trekker ikke Burma-klær” er irammesatte, tilrettelagte og oppdaterte artikler skrevet av henholdsvis Tarjei-Leer Salvesen (2001) og Pia A. Gaarder (2002). Bortsett fra disse er alle artikler i sin helhet researchet og skrevet av undertegnede kandidat.

Innhold i ”Burma og Norge: Handel, vandel og vår andel”:

Kapittel 1: HISTORIKK OG SITUASJON

- s. 8 Hva er det med Burma (kapittelintroduksjon, ny)
- s. 10 Fra Bamma til Burma til Myanmar (ny)
- s. 14 Buret og borte i Burma (ny)
- s. 16 Terror mot kvinner og barn (ny)

Kapittel 2: FOLKET OG TURISTENE

- s. 22 Ikke bare generalene og Suu Kyi (Kapittelintroduksjon, ny)
- s. 24 Veien til Mandalay (Fra Folkevett nr. 4, 2003)
- s. 38 Ønsker burmeserne turistboikott? (ny – gjengitt i Dagbladet)

Kapittel 3: NORSK HANDEL MED BURMA

- s. 42 Boikott til besvær (kapittelintroduksjon, ny)
- s. 44 Burma vinner flest markedsandeler (Ny)
- s. 46 Heroin for en kvart milliard fra Burma (Fra norwatch.no, 31/3-03, gjengitt i Dagens Næringsliv og Bistandsaktuelt)
- s. 48 Burmateak er norsk millionindustri (Fra norwatch.no, 11/3-3, gjengitt av ANB)
- s. 53 Importerte direkte fra Burma (Fra norwatch.no 7/1-03, gjengitt i Drammens Tidende)
- s. 55 Burmateak i trønderske dører (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 1-2, 2002)
- s. 56 Gir blaffen i boikottoppfordringene (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 3, 2001)
- s. 60 Burma, Norge og klær (Fra Borgen Production/Kirkens Nødhjelp våren 2001, bakgrunn for debatt og dokumentar på NRK Redaksjon 21)
- s. 66 Trekker ikke Burma-klær (Fra NorWatch Nyhetsbrev 1-2, 2002)
- s. 68 Øker på klær – hva så? (Ny)

- s. 70 Burma-importørene avslørt (Fra norwatch.no 19/2-03, gjengitt av NRK og i Sandefjords Blad)
- s. 74 Burma-outing kan føre til løgn (Fra norwatch.no 24/9-02, gjengitt i Dagbladet)
- s. 76 Pådriver-Norge har blitt etterdilter (Ny)
- s. 78 Hvorfor feiler boikott-oppfordringen? (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 5-6 2002)

Kapittel 4: OLJEFONDET

- s. 80 Oljefondet er storaksjonær (Kapittelintroduksjon, ny)
- s. 82 Blodig gassrørlegging (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 3-4 2002, gjengitt i Stavanger Aftenblad)

Kapittel 5: NORSKE NÆRINGSETABLERINGER

- s. 84 Hånd i hånd med juntaen (Kapittelintroduksjon, ny)
- s. 86 Kværner kansellerte Burma-kontrakt (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 8 2001)
- s. 88 Kværner fremdelers i Burma-jobb (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr 3-4 2002, gjengitt av NTB)
- s. 90 – Har ikke hatt kunder på fem år (Fra NorWatch Nyhetsbrev nr. 3-4 2002. gjengitt i Osloposten)
- s. 92 Driver ”mønsterfabrikk” i hat-land (Fra norwatch.no 21/2-03)
- s. 94 Norconsult hjelper Burma-generalene (Fra norwatch.no 18/9-03, gjengitt i Dagbladet)
- s. 96 UD finansierte Norconsults Burma-studie (Fra norwatch.no 23/9-03, gjengitt i Dagbladet)
- s. 99 Krever UD tar affære i Norconsult-saken (Fra norwatch.no 24/9-03)
- s. 101 Tvangsflytting begynte allerede i 2000 (Fra norwatch.no 29/9-03)

Kapittel 6: BONDEVIK OG VARLEITE

- s. 104 Motpolene (Kapittelintroduksjon, ny)
- s. 106 Intervju med Kjell Magne Bondevik (Fra norwatch.no 18/02, gjengitt i Dagen, Vårt Land, referert i Dagbladet, Dagens Næringsliv og av NRK)
- s. 108 Intervju med Jens Arve Varleite (Fra norwatch.no 21/2-03)

Kapittel 7: NORGES RY

- s. 112 Ros til Bondevik (Kapittelintroduksjon, ny)
- s. 114 Da Suu Kyi priste det norske folk (Fra NorWatch.no, Kort & Nytt, 19/12-02)
- s. 115 Norges største radiokanal (Ny)

4. Redaksjonen

Redaktør: Arne Storrønningen

Journalist: David Stenerud

Adresse:

NorWatch

Fredensborgvn. 24 G

0177 Oslo

Tlf.: 22 03 31 72/62

5. Kontaktperson

David Stenerud

Strømsvn. 42

0658 Oslo

Tlf: 22 57 03 11

6. Redegjørelse for arbeidet

Innledning

Arbeidet med Burma-spørsmål begynte for mitt vedkommende da jeg fikk et research-opdrag fra Borgen Production, som i sin tur hadde fått i oppdrag fra Kirkens Nødhjelp (KN) å lage en journalistisk rapport og en dokumentar om norsk handel med klær produsert i Burma. Bakgrunnen for Kirkens Nødhjelps interesse var at importstatistikken viste en kraftig økning i denne importen, til tross for at Statsminister Kjell Magne Bondevik i 1997 gikk ut med en oppfordring til norsk næringsliv om å avstå fra å handle med militærdiktaturet. KNs holdning var (og er) den samme som Bondeviks, nemlig at menneskerettighetssituasjonen og den totale mangelen på demokrati i Burma gjør at det er uetisk å handle med landet. Organisasjonen ønsket å få frem navn på importører (noe Tolldirektoratet ikke frigir under gjeldende regler), og på den måten øke presset på den enkelte importør av tekstiler fra Burma. Samtidig ønsket man å vise at en oppfordring ikke er nok; det må kraftigere lut til.

Rapporten Burma, Norge og klær, som jeg skrev og KN-medarbeider Margrethe Volden satte inn i en politisk ramme og kontekst, ble sendt inn til SKUP av Erling Borgen i 2002.

Da jeg ble ansatt som ”gravende journalist” i NorWatch høsten 2001 var Burma allerede et tema i redaksjonen. Jeg ønsket å gå videre med sakskomplekset fordi det ennå var en lang vei å gå før Burma-spørsmålet var et etablert tema i samfunnsdebatten og i media generelt: Jeg mente, og mener, Burma-saken fortjener en slik posisjon i vår nasjonale bevissthet.

Problemstilling

De sentrale problemstillingene i arbeidet som i desember 2003 skulle bli samlet i en rapport/bok med tittelen ”Burma og Norge: Handel,andel og vår andel” var:

- 1) Hvor mye detaljert informasjon kan man få ut om norsk handel med Burma gjennom offisielle kilder som Tolldirektoratet og Statistisk Sentralbyrå og UD?
- 2) Finnes det alternative måter å få ut/samle slik informasjon på (navn på importører, mørketall med mer.)

Og etter hvert:

- 3) Virker Bondeviks oppfordring til frivillig boikott, eller virker den ikke? Kunne eventualiteten bevises?

Samt:

4) Er total boikott, slik de fleste demokratiorganisasjoner går inn for, riktig virkemiddel i kampen for demokrati i Burma – heller ikke Bondevik skiller mellom produkter og tjenester som bør boikottes. Er all boikott til gagn for befolkningen og til hinder for militærregimet?

Arbeidsmetode

Under arbeidet som ligger til grunn for ”Burma og Norge: Handel,andel og vår andel” har jeg benyttet meg av offisielle kilder, næringslivskilder, NGO-kilder og politiske kilder. Jeg

har gått fra butikk til butikk og lett etter Burma-produserte varer i Oslo, jeg har utfordret regelverket for å få ut informasjon fra offisielle kilder, jeg har samlet omtrentlig tallmateriale fra flere kilder og foretatt utregninger og gjort anslag på basis av disse (der hvor presise og pålitelige enkeltkilder ikke fantes). Og jeg har besøkt Burma.

Semikronologi:

Samtaler med Statistisk Sentralbyrås (SSB) avdeling for utenrikshandel, Tolldirektoratet og Utenriksdepartementet gjorde det klart for meg at den offentlig tilgjengelige informasjonen var svært begrenset. Fra de to førstnevnte instansene kunne jeg få ut informasjon om eksport og import til og fra enkeltland, vi kunne få spesifikke beskrivelser om varen og beløpet på varen som det ble handlet med – men vi fikk ikke tilgang til navn på norske importører og eksportører. Fra Utenriksdepartementet ble vi henvist til Eksportrådet, som kunne gi en oversikt over norske næringsvirksomheter i Burma. Men det var ingen, ifølge denne kilden.

Jeg bestemte meg for å bruke SSB og Tolldirektoratet for alt de var verdt og fikk innhentet tall og detaljer på import fra Burma (eksporten er forsvinnende liten, så jeg lot den biten ligge) fra helt tilbake til 1985 – selv om 1997 var selve referanseåret; det var da Kjell Magne Bondevik kom med sin høyt profilerte boikottoppfordring.

Ved hjelp av tallmaterialet, for det meste oversendt fra SSB på Excel-filer etter spesifikk-bestilling fra meg, kunne jeg ”regne meg frem til nyhetssaker”, importutvikling per vare; spesielt klær og tropisk tre. Tropisk tre måtte være teak, siden Burma ikke eksporterer andre tropiske tresorter. Jeg fant en markant økning i både klesimport og teak-import fra 1997 til 2001, og jeg fant at nivået holdt seg høyt. Samlet hadde importen fra Burma stabilisert seg på et nivå som lå over 1997, men det var altså spesielt på hovedpilarvarene, teak og klær, at det var klare tendenser. Dette var på et sett underlig, siden det var nettopp disse produktene NGO’ene hadde fokusert sine boikottkampanjer på.

Etter noe tid var det ”tomt” for stoff på SSB og Tolldirektoratet – nyhetsbyråene (NTB og ANB) hadde plukket opp de fleste små statistikk-sakene jeg hadde skrevet, men nå var de også mette, fikk jeg inntrykk av.

Jeg bestemte meg for å søke andre kilder og tok kontakt med Norges eneste industrieier i Burma, møbelprodusent Jens Arve Varleite. Han er en mann av sterke ord og ga inntrykk av å overdrive noe da han utpekte Norge til ”Verdens største teakimportør i forhold til folketallet”. Mellom 50 og 100 millioner mente han den reelle importen av teak til Norge var – det offisielle tallet er på 3-4 millioner kroner. En amerikansk studie som jeg fant frem til på nettet pekte imidlertid i samme retning, med henvisning til at Norge eksporterer teak til en verdi av 6 millioner kroner til USA (!), så jeg bestemte meg for å se nærmere på denne uregistrerte importen.

Jeg fant at offisiell statistikk baserer seg på innrapportert opprinnelsesland, som regel siste land med bearbejdes; med andre ord kunne en teak-stokk sendes til Tyskland for å bli saget i to og så eksportert til Norge, og da ville Tyskland være opprinnelsesland for denne tropiske trevaren. På den måten eksporterer selv Finland betydelige mengder tropisk trevirke.

Samtaler med utallige norske trelastimportører ga meg grunnlag til å anslå at minst en tredel av alt tropisk trevirke som ble importert til Norge var teak. Konklusjonen ble at den reelle importen av teak til Norge kunne være verdt så mye som 30-40 millioner kroner i året.

Inspirert av funnene i teak-researchen valgte jeg å se på heroin, et produkt som selvsagt ikke hadde varenummer i tallstatistikkene. Ved hjelp av tall fra Politiet, Rusmiddeldirektoratet og FN kunne jeg tilslutt anslå at det ble importert heroin fra Burma til Norge til en gateverdi av en kvart milliard kroner hvert år.

Høsten 2002 ba KN Tolldirektoratet om en liste over navn på importører av klær med opprinnelsesland Burma. De fikk avslag. Organisasjonen klagde, fikk avslag og anket så til Finansdepartementet. Regjeringssjefens Burma-engasjement var nok medvirkende til at anken førte frem: Tolldirektoratet ble pålagt å frigi den etterspurte navnelisten. Da listen forelå snart etter, offentliggjorde KN alle importørene gjennom Dagbladet.

Inspirert av KN, og nysgjerrig på hvilke det var som importerte ”andre varer enn klær” gikk jeg samme rute som KN, og i februar 2003 kunne NorWatch offentliggjorde en fullstendig liste over Burma-importører i det 21. århundre.

Tolldirektoratet likte ikke påleggene fra Finansdepartementet, noe jeg viet oppmerksomhet i en artikkel hvor det kom fra at importører hadde mulighet til å bekvemmelighetsdeklare varer; altså påføre et annet opprinnelsesland enn det virkelige. Tolldirektoratet var redd for at importører nå ville vegre seg for å oppgi Burma som avsenderland i frykt for å bli hengt ut i pressen. Hadde det vært en lovfestet boikott, gikk det frem, kunne Tolldirektoratet igangsette etterforskning ved mistanke om bekvemmelighetsdeklarerer – slik situasjonen var (og er) med Burma, var de maktesløse.

Nå hadde jeg gått fra butikk til butikk på jakt etter Burma-klær (”Burma, Norge og klær”), og merket at det ble mindre og mindre av det, selv om importen av klær økte – fordi det fra og med 1995 ikke lenger er påbudt å merke klær med opprinnelsesland. Jeg hadde støvsugd Tolldirektoratet og SSB for informasjon og jeg hadde innhentet alternativ informasjon for å gjøre bildet mer fullstendig. Jeg hadde importørene og varene i så stor grad jeg kunne forvente å få det, sakene hadde fått mye publisitet og jeg måtte slå meg til ro med at fraværet av opprinnelsesmerking og såkalt triangulærhandel og bekvemmelighetsdeklarerer sannsynliggjorde store mørketall. Hovedkonklusjonen var uansett at importen fra Burma økte.

Virket ikke Bondeviks boikottoppfordring? Man skulle tro det. Men PD Burma-leder og Bondevik selv nektet: Ingen kunne vite hvor mye importen hadde økt om vi ikke hadde oppfordret til boikott!

De kunne ikke umiddelbart bestrides, så jeg tok kontakt med en håndfull eksperter på handel og markedsføring for å få råd om hvordan jeg kunne finne ut om det var slik at Bondeviks boikottoppfordring var en fiasko, eller om den faktisk virket. Rådet var å sammenligne importen fra Burma i tiden fra og med 1997 med importen fra sammenlignbare land. Jeg plukket ut Bangladesh (grenser til Burma, lavkostland, konkurrent til Burma på klær), Indonesia (konkurrent til Burma på klær og tømmer), Malaysia (lavkostland, konkurrent til Burma, spesielt på tømmer, men også klær) og Thailand (grenser til Burma, konkurrent spesielt på klær, men også på tømmer).

Konklusjonen (”Burma vinner flest markedsandeler”) var kort fortalt at Bondeviks boikottoppfordring virket i to år (til og med 1999), men nå ikke lenger har det minste effekt, selv om Bondevik har gjentatt oppfordringen flere ganger, både i 2001, 2002 og 2003.

De nevnte ”eksperter på handel og markedsføring” som jeg tok kontakt med i forkant av researchen til ”Burma vinner flest markedsandeler”, mente også at; om det var slik at oppfordringen ikke virket, så kunne det ha sammenheng med:

- 1) Burma-spørsmålet er ikke kjent nok, og avsøringene av importører har ikke rammet store nok fisker, så scenariet å bli blamert i pressen hvis man skulle råke til å trosse Bondeviks boikottoppfordring var ikke var ikke skremmende nok.
- 2) Det er uenighet i samfunnsdebatten om boikott som virkemiddel, noe som skaper en tvetydighet og pasifiserer holdninger.

Dermed ble dette problemstillingene: a) Kan jeg bidra til å gjøre situasjonen i Burma mer kjent. b) Er boikott riktig virkemiddel overfor Burma.

Jeg har i rapporten intervjuet både Kjell Magne Bondevik og møbelprodusent Jens Arve Varleite. De illustrerer problemstilling b) godt. De er enige i at situasjonen i Burma er ille (Bondevik mener riktignok den er verre enn hva Varleite vil gå med på). Men de er motsatte syn på virkemidler. Varleite vil påvirke og hjelpe gjennom næringsutvikling og handel, Bondevik vil ha full boikott.

Måten å angripe de nye problemstillingene på måtte være å dra til Burma. Det gjorde jeg i januar/februar 2003. Målet var å snakke med vanlige folk, noe som var vanskeligere enn jeg hadde antatt på forhånd. Likevel fikk fotograf Ulvar Arnkværn og jeg tilslutt nok kontakter til at vi kunne danne oss et bilde av stemningen og situasjonen for alminnelige burmanere (majoritetsfolkeslaget i Burma). Vi fant et folk som følte seg isolerte, som elsket Aung San Suu Kyi, men som skulle ønske turistene kom tilbake til landet. Suu Kyi oppfordrer til fortsatt turistboikott. Resultatet fra turen ble blant annet feature-artikkelen ”Veien til Mandalay”.

Svaret på problemstilling a) ble å vie første kapittel i rapporten til historikk og situasjonen i Burma. Jeg søkte å gi et bilde av hvor ille menneskerettighetssituasjonen var i landet, og plukket bevisst ut konkrete eksempler fra eksterne rapporter, som kunne gi et nært og ubehagelig, men samtidig representativt bilde av situasjonen i Burma. Innslaget på LørDagsrevyen 7. desember fokuserte spesielt på innholdet i dette kapittelet (i tillegg til dokumentasjonen på at oppfordringen fra Statsministeren om boikott av Burma ikke virker lenger)

Et utvalg kilder:

Den norske Burmakomiteen, PD Burma, Statsministerens kontor, Utenriksdepartementet, Statistisk Sentralbyrå, Toll- og avgiftsdirektoratet, Human Rights Watch, Regnskogsfondet, Amnesty International, Kirkens Nøghjelp, diverse personer i Yangon og Mandalay, Bureau of Democracy, Earth Rights International, Salween Watch, International Rivers Network, S.H.A.N., Travel Document Systems, Jens Arve Varleite, diverse norske bransjeorganisasjoner og bedrifter innen byggevare, FaFo, Arne Melchior (NUPI), Andreas Falkenberg (HiB).

Oppsummering

19. januar 2004 skrev NorWatch en sak om importutviklingen Burma-Norge i 2003. Om lag 40 aviser og nettaviser siterte saken. Burma-innslaget på LørDagsrevyen 7. desember 2003 var på 8 minutter. Det er bare to ferske eksempler hvorfor jeg mener svaret på spørsmålet i problemstilling a) (Kan jeg bidra til å gjøre situasjonen i Burma mer kjent?) er; ja!

Problemstilling 1) ("Hvor mye detaljert informasjon kan man få ut om norsk handel med Burma gjennom offisielle kilder som Tolldirektoratet og Statistisk Sentralbyrå og UD?") har jeg utredet, og jeg tror jeg har hentet ut det som er av relevant informasjon i hos disse kildene.

Problemstilling 2) ("Finnes det alternative måter å få ut/samle slik informasjon på (navn på importører, mørketall med mer.)?" er også utredet. Svaret er også her ja: Eksterne rapporter, mennesker med relevant kunnskap om temaet, fysisk oppmøte på utsalgssteder, kreativ (merk! ikke i betydningen løgnaktig) sammenstilling av tallmateriale fra flere kilder med mer.

Jeg fant også en metode for å dokumentere hvorvidt Bondeviks boikottoppfordring virker (det gjør den altså ikke), slik problemstilling 3) etterlyser. Og jeg har funnet grunn til å sette spørsmålsteget ved oppropet for total boikott, som er det de fleste demokratiorganisasjoner går inn for (problemstilling 4).

Konklusjonen er, etter min oppfatning, at Burma-spørsmålet nå er et vedvarende og stabilt tema i media og i politikken: Kunnskapen om Burma og kjennskapen til at det eksisterer en boikottoppfordring mot landet er større nå enn før 2001 – som en følge, blant annet, av artiklene i "Burma og Norge: Handel, vandel og vår andel". Samtidig har NorWatch bevist at Bondeviks boikottoppfordring ikke virker – og vi har funnet grunnlag for å hevde at turistboikotten ikke gagnar den alminnelige burmeser, og kanskje heller ikke saken som sådan, selv ikke på lang sikt.

Det ligger altså nok kunnskap til grunn for en revurdering av norsk Burma-politikk, hvor en lovfestet, men rangert, kanskje nålespiss-rettet, boikott mot enkelte varer, kan være et alternativt utfall.

Et PS.:

Jeg har ikke kunnet gå inn på alle enkeltsakene i rapporten i denne metoderapporten. Det er saker i rapporten hvor jeg har benyttet metoder som jeg ikke har gått inn på. For eksempel var metoden da NorWatch, i samarbeid med Dagbladets Thomas Ergo, avslørte at UD hadde vært med å finansiere en Norconsult-studie som anbefalte en damutbygging i Burma, først og fremst å henge på telefonen; ringe og spørre, ringe og spørre mer – fordi vi visste av erfaring at det var sannsynlig at UD eller NORAD hadde vært involvert i studien. Et annet eksempel er reisen til Burma, hvor metoden var å reise til Burma på turistvisum for å slippe å bli forfulgt av representanter for regimet, og – da vi endelig var der – å ikle oss roller som "vanlige, nysgjerrige ryggsekkurister" for å oppnå best mulig kontakt med vanlige folk.

7. Tid

Jeg jobbet med prosjektet siden våren 2001 og ut 2003. Jeg anslår at jeg har lagt ned fire månedsverk i arbeidet.

9. Signaturer

Oslo, den 20. januar 2004

David Stenerud (sign)